

SARS e tswela pele ho ipabola ho tsa pokello ya lekgetho

Tshwane, 22 Hlakola 2023 – Ditshebeletso tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa (SARS) di ananetse kakanyo e lekoletsweng hodimo ya pokello ya lekgetho e tsebisitsweng ke Letona la Ditjhelete, Mong. Enoch Godongwana. Puong ya hae ya Tekanyetso ya 2023, Letona le ekeditse kakanyo ya pokello ya lekgetho ho ya fihla ho R1.69 trillion, e leng keketseho ya R93.7 billion ho tswa Puong ya Tekanyetso ya Hlakola 2022.

Tikoloho ya tsa ditjhelete e fanang ka monyetla wa hore Letona le eketse kakanyo ya pokello ya lekgetho e pakahatsa hore motheo wa lekgetho wa Afrika Borwa o itshetletse ebile le tshebetso e tsepameng ya SARS ya ho phetha thomo ya yona ya ho bokella lekgetho e tsamaya hantle. Ka lebaka la tshebetso ya yona e tswileng matsoho ho tsa taolo, SARS e ile ebile e ntse e tswela pele ho phethahatsa maiteko a yona a tsepameng le a tobileng ao sepheo ka ona e leng ho ntlafatsa tikoloho ya boikobelo ba tefo ya lekgetho ka kakaretso. Sena se phethahatswa ka thuso ya basebetsi ba nang le boitsebelo, theknoloji, bohlale ba maiketsetso le boithuto ka metjhini.

Pokello ena e ntlafetseng ya lekgetho e kgontshitse Letona ho fana ka kimollo ya lekgetho ya tjhelete e fetang R20 billion ho batho ka bomong le ho dikhampani ka sepheo sa ho tshehetsa diphephetso tsa eneji le ho arabela ditaba tse mabapi le infleishene ka ho hlophisa botjha tsa lekgetho. Bakeng sa batho ka bomong sena se tla akaretisa kimollo ya lekgetho ho kenngweng ha diphanele tsa sola mmoho le katoloso ya dikgothaleto tsa tshebediso ya eneji e ntjhafatswang bakeng sa dikhampani. Kimollo ya disele e sebediswa ho lwantshana le ditlamorao tse mpe tsa ho nyoloha ha ditheko tsa dijo.

Ho a kgothatsa hore nonyomaikutlo e sa tswa etswa haufinyane tjena ke *Perception Survey* e tlaleha hore tshepo e leng hodima mosebetsi wa SARS e fihla ho 74%. Ntlafalo e na e supa tshebedisano e ntseng e ntlafala pakeng tsa balefalekgetho le SARS. SARS e tla tswela pele ho sebetsa ka thata ho fana ka tlhakisetsa le nnetefaletso ho balefalekgetho ka ho etsa hore dintho di be bonolo le hore di thelle feela ha ba sebetsa le mokgatlo ona.

SARS e qadile ka ho beha motheo o matla wa ho fihella kakanyo e ekeditsweng ya pokello ya lekgetho ka ho manolla boithuto ba data, bohlale ba maiketsetso le moralo wa theknoloji. Mosebetsi wa basebetsi ba rona ba nang le boitsebelo o ntse o eketseha ho tshehetswa ke bohlale ba maiketsetso, ha ka lehlakoreng le leng mosebetsi wa ka dinako tsohle o se o etswa ka tsela ya othomathiki.

Lena ke leeto leo ho lona re bohlang SARS ka leihlo le leng la "SARS e bohlale ya sejwalejwale eo botshepehi ba yona bo sa belaelweng, e tlang ho hlomphuwa le ho tlotlwa ke bohle". Theknoloji e jwalo mmoho le disebediswa tsa yona di thusa ho fana ka tlhakisetsa le nnetefaletso le ho etsa hore ho be bonolo ho sebedisana le SARS

mmoho le ho fokisa le ho thibela boqhekanyetsi. Sena se boela se ntlafatsa tshebeletso e lebang ho balefalekgetho ho latela lepetjo la rona le reng "tshebeletso e hlwahlwa ke oe e leng siyo hohang", e leng se pakahatsang boikitlaetso ba rona ba tshebeletso.

Theknoloji ena e ntjha e entse hore balefalekgetho ba fetang 3 million ba Hlahlojwe ka tsela ya Othomathiki, le ho akofisa tefo ya dipusetso ho ya ho 75% ya balefalekgetho nakong ya dihora tse 72. Sena se pakahakatsa tshebedisano e teng pakeng tsa batho le theknoloji molemong wa balefalekgetho.

Dikarolo tsa rona tsa Batho ba Ruileng Haholo le tsa Kgwebo e Kgolo le tsa Matjhabeng di behile SARS maemong ba hore e tswele pele ho fana ka ditshebeletso tse tobileng mekgahlelo e itseng ho batho ka bomong le ho dikgwebo. Sena se tla thusa mekgahlelo ena ho ntlafatsa boikobelo ba yona ba tefo ya lekgetho mmoho le ntlafatsa pokello ya lekgetho. SARS e ntse e eketsa tsepamiso ya yona hodima dikarolo tsohle tse mabapi le boikobelo ba tefo ya lekgetho, ho akareditswe le tse mabapi le kgoholeho ya motheo wa lekgetho wa lehae le wa matjhabeng mmoho le ho suthiswa ha diphaello.

SARS e boetse e sebetsa ka katamelo le ditaolo tse ding tsa makgetho ka tsela ya Phapanyetsano ya Othomathike ka Lesedi mabapi le diakhaonte tse mose tsa Maafrikaborwa a mangata. Ho hlokometswe hore batho ba bangata ba ruileng haholo, ba pata borui bona ba bona ha ba etsa ditsebahatso le ditshenolo tsa bona. SARS e tla tswela ho tsepamisa maikutlo a yona mokgahlelong ona.

Balefalekgetho ba kgothaletswa ho lokisa merero ya bona ya lekgetho ka ho nka monyetlwa wa Lenaneo la Tshenolo ya Tsohle ka Boithaopo (VDP) bakeng sa batho ka bomong, dikhampani kapa dithraste tse monyetleng wa sena tse batlang ho senola merero ya tsona ya lekgetho ka boithaopi. Mohato ona o tsamaisana le maikemisetsa a mawala a SARS, a batlang ho fana ka tlhakisetsa le tiisetso le ho nolofaletsa balefalekgetho le bahwebi ho ikobela boitlamo bona ba bona.

Haesale ho tloha ka Puo ya Tekanyetso ya 2022, diphephetso tse tobaneng le naha ena ke qaka e kgolo ho tse mabapi le kgolo ya ikonomi, ho thehweng ha mesebetsi mmoho le ho fokotsa bofuma le ho se lekane. Pokello ya lekgetho ka SARS e dutse e le lebaka le fokotsang bohale ba tsena e bileng e dumellang botsitso ba moralo wa tshebetso wa tsa ditjhelete.

Ikonomi e tobane le tse ka e bakeleng kotsi e le ka nnete. Ho kgaoha kgafetsa ha phepele ya motlakase ho na le kabelo e kgolohadi hodima ikonomi mme sena se ama pokello ya lekgetho ka kotloloho. Ho kgaoha kgafetsa ha phepele ya motlakase ho ama diphaello ka kakaretso mme di nonyetsa kgolo ya dikgwebo tse nnyane le tse kgolo. Le ha ho le jwalo, ho kgaoha kgafetsa ha phepele ya motlakase ho boela ho tliša menyetla e metjha ka ha mmuso o ikemiseditse ho ntlafatsa tshebediso ya enoji

e ka ntjhafatswang. Ereka ha dikgwebo tse kgolo di se di fetohela mokgweng wa ho iketsetsa eneji, sena se tla beha ditholwana tse ntle bakeng sa SARS ho tse mabapi le dithomello kahare ho naha.

Ikonomi ya rona e tobane le diphephetso tse kgolo. Ho sa natswe diphephetso tsena, mekgahlelo ya tsa ditjhelete, matlo/meaho le dikgwebo di ntse di dutse di le mahlahlaha ka sekgahla sa kgolo sa 4%. Kabelo ya dipalangwang le tsa dikgokahanyo di ntse di tswela pele ho hola ka 8,9%. Lekala la tlhahiso le lona le bontsha matshwao a matle, le ha sena se qala fatshe. Lekala la tsa merafo le se le qadile ho bontsha matshwao a kwelotlase, empa kabelo ya lona e dutse e le e hodingwana ho feta ya ka nako ya pele ho COVID.

Makgetho a lekeno a kgwebo le a batho ka bomong mmoho le makgetho a kgwebisano a lebelletswe ho ba le kabelo e bonahalang pokellong e ntlafetseng ya lekgetho. Ho bapa le mokgwatshebetso wa SARS wa botsamaisi ba pokello ya lekgetho, taba ya pokello ya tlatsetso ya lekgetho ke mosebetsi wa taolo ya lekgetho ho sebetsa ka ho phethahala le ho ntlafatsa boitshwaro ba balefalekgetho ho tse mabapi le boikobelo ba tefo ya lekgetho.

Re ananela tsebiso ya Letona e mabapi le tshehetso ya tlatsetso ya ditjhelete ho SARS, e tlang ho sebedisetswa ho tjhorisa boitsebelo le ho akofisa leeto la rona la ho fetohela dinthong tsa sejwalejwale, ka ho qolleha, ho ntlafatsa haholo bokgoni ba rona ba ho lwantshana le ikonomi e seng molaong, haholoholo disakarete, mafura le tahi tse seng molaong,

SARS e kgolwa hore bongata ba balefalekgetho ba a tshepahala ebile ba batla ho ikobela tefo ya lekgetho ha ba fuwa thuso ya hore ba tsebe ho phethahatsa boitlamo ba bona ba molao. Le ha balefalekgetho ba bangata ba bontshitse matshwao a ho ikamahanya le mawala a SARS a kgothaletsang boikobelo ba tefo ya lekgetho ka boithaopi, ka bomadimabe ho ntse ho na le mosebetsi o mongata o lokelang ho etswa ho tobana le balefalekgetho bao ba sa ntseng ba sa ikobele molao.

Ka mora dilemo tsa Kgapo ya Mmuso le tlhophisobotjha ya mokgatlo hore o tsebe ho tobana le manyofonyofo, SARS e ntse e tswela pele ho ntlafala. Ditebello tsa Letona tsa pokello ya lekgetho di bontsha tshepo ya hae kahobotjheng ya SARS le mehato ya yona eo maikemisetso ka yona e leng ho phethahatsa lenaneo la boikobelo le ntseng le tswela pele ho tla ka diphetho tse makatsang.

SARS e thafalletsa le ho etsa hore ditjeo e be tse hodimo bakeng sa balefalekgetho ba sa batleng ho ikobela tefo ya lekgetho ka boomo. Ho se ho kgathilwe tema e kgotsofatsang dilemong tsena tse tharo tse fetileng. Ho tloha ngwahola le ho fihela mafelong a Pherekong 2023 re bone dikgapo tsa bolaodi ba meedi tse fetang 4,742 tsa tjhelete e kana ka R2.9 billion. Ka kakaretso, boiteko ba boikobelo ho tsa bolaodi ba meedi bo tlele ka tjhelete e kana ka R10.4 billion, R3.8 billion ya yona ke tjhelete mme e nngwe e kana ka 6.6 billion ke ka lebaka la ho thijwa ha mefokolo. SARS e fetiseditse dinyewe tse fetang 178 ho Bolaodi ba Naha ba Botjhothisi (NPA). Ke

dinyewe tse 94 tse seng di phethetswe ha ho tse 92 batho ba fumanwe ba le molato mme ho tsona tse 10 ke tsa ho leba tjhankaneng ka kotloloho, tsona di akga ka hare ho hlola tjhankaneng nako ya paloyohle ya dilemo tse 75.5, ha dinyeweng tse 2 batho ba sa ka ba fumanwa ba le molato. Sekgahla sa ho tshwarwa ke 97.8%

Ka lebaka la tikoloho e fetohileng le e ntseng e fetoha, SARS e ntse e tswela pele ho sibolla mekgwa yohle ya pokello ya lekgetho. Tsela ya rona ya tshebetso e fetohile hohang. Ho na le makala a matjha a ikonomi a neng a sa ka a lebellwa, mme le tikoloho ya rona ya molao ha eso hlophiswe hantle ho ka emelana le tsela ena e ntjha ya ho sebetsa.

Se bitswang *Gig Economy*, seabo sa ba kgathang tema ho tsa marangrang a phedisano le ho atoloha ha ikonomi e dijithale ho fetotse tsela eo ka yona mosebetsi le boithabiso di hlalotswang ka yona. Tsela ya ho sebetetsa lapeng le ofising e ntse e eketseha ebile e se e ba tlwaelo. Kahoo, sena e tla ba seo SARS e tlang ho tsepama ho sona.

Ho tsamaya ha batho le tjhelete ho kena le ho tswa ka dinaha ho amana le tsela e ntjha ya lefatshe ka bophara eo re phelang ho yona mme ha se taba a amang Afrika Borwa feela ka ho qolleha. Data eo re e tshwereng ha e bontshe taba ya bofalli bo bohola. Re bona ho tsamaya ha batho le tjhelete ho lekanang ho kena le ho tswa ka naha ya rona. Le ha sena e le karolo eo re lokelag ho dula re e behile leihlo, kgahlamelo ya yona ha e so be e kaalo.

SARS e ka se lobe letho maitekong a yona le ho etsa tsohle tse matleng a yona ho phethahatsa thomo ya yona ya ho bokella lekgetho ho fihella Tshebetso ya rona e intshang Sehlabele, e leng ho bokella lekgetho lohle le kolotuwang ho kgontsha mmuso ho aha puso e nang le bokgoni le e sebeletsang baahi bohle ba naha ya rona le ho bebofatsa kgwebisano e molaong.

Ho fumana lesedi le fetang lena, ikopanye le SarsMedia@sars.gov.za